Kultura i codzienność dobrego sąsiedztwa

Architekci Traktatu dobrosąsiedzkiego z 1991 roku byli przekonani, że trwałe pojednanie polsko-niemieckie nie może opierać się wyłącznie na polityce, współpracy gospodarczej i relacjach między państwami. Równie ważne miały stać się kultura, nauka oraz bezpośrednie kontakty społeczne. Zakładano, że znajomość języka, historii i kultury sąsiada pozwoli stopniowo przezwyciężać ciężar doświadczeń XX wieku.

Zjednoczenie Niemiec i transformacja ustrojowa w Polsce otworzyły przed oboma państwami i społeczeństwami nowy horyzont współpracy kulturalnej, który znalazł swój instytucjonalny wyraz w podpisanym w 1991 roku porozumieniu. Proces ten poprzedziły ważne wydarzenia przełomu: **zachodnioniemieckie Dni Kultury i Nauki w Polsce (1988) oraz polskie Dni Kultury i Nauki w RFN (1990),** które jeszcze przed jego zawarciem zapowiadały nowy etap wzajemnych relacji.

Ważnym krokiem było również podpisanie w 1997 roku nowej umowy o współpracy kulturalnej, która zastąpiła porozumienie z 1976 roku i stworzyła trwałe podstawy rozwoju polsko-niemieckiej wymiany kulturalnej. Znaczącą rolę odegrały środowiska intelektualne i artystyczne. Żywa współpraca naukowa i kulturalna pozwalała coraz lepiej poznawać społeczeństwo i kulturę sąsiada.

Do jednego z epokowych przedsięwzięć należała **„Biblioteka Polska" Karla Dedeciusa (1982–2000),** prezentująca niemieckim czytelnikom najważniejsze dzieła literatury polskiej. Kluczowym projektem po stronie polskiej stała się **„Poznańska Biblioteka Niemiecka" (1996–2021)**, redagowana przez Huberta Orłowskiego i Christopha Kleßmanna. Seria przybliżała polskim odbiorcom ważne teksty niemieckiej humanistyki: historii, socjologii i filozofii. W kolejnych latach rozwijały się liczne inicjatywy translatorskie i wydawnicze czy projekty muzealne poświęcone dziedzictwu kulturalnemu.

Na fundamencie instytucjonalnym kluczową rolę odgrywały placówki naukowe: założony już w 1980 roku przez Karla Dedeciusa **Niemiecki Instytut Spraw Polskich w Darmstadt oraz Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie (utworzony w 1993 roku).** Dla studentów z obu państw w 1991 r. utworzono Uniwersytet Viadrina w Frankfurcie n. Odrą. We Wrocławiu w 2002 r. uruchomiono wspólnie finansowane Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. W. Brandta.

Mosty porozumienia budowały także media (m. in. dwujęzyczny **„Magazyn Polsko-Niemiecki DIALOG"** przez wiele lat kierowany przez Basila Kerskiego), nagrody za wkład w rozwój relacji a przede wszystkim kolejne wspólne inicjatywy społeczne.

Wiele do procesu budowania polsko-niemieckiego dialogu wniosły środowiska pogranicza. Szczególne miejsce zajmowała działalność olsztyńskiej „Borussii" — wspólnoty kulturowej i środowiska intelektualnego skupionego wokół m. in. Roberta Traby i Kazimeirza Brakonieckiego.

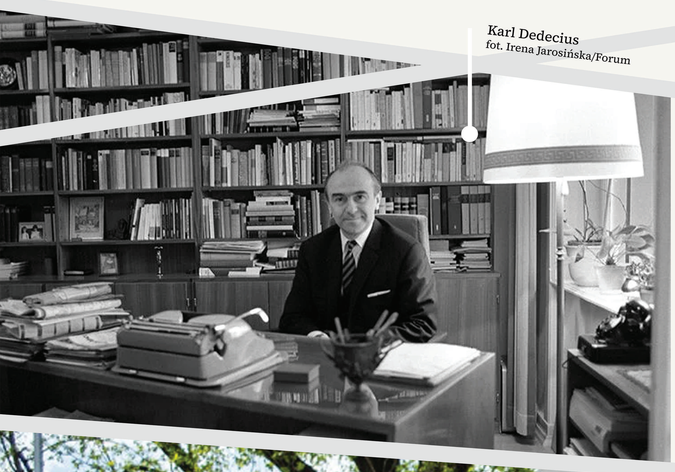

Karl Dedecius
fot. Irena Jarosińska/Forum

Drużyna piłkarska polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w meczu z drużyną Ambasady RFN z okazji zakończenia negocjacji i podpisania „dużego" Traktatu. Warszawa, 25 czerwca 1991 r.
Źródło: fot. ze zbiorów prywatnych Jerzego Sułka.

Osobne miejsce zajmowała muzyka. Aktywność Krzysztofa i Elżbiety Pendereckich na rzecz współpracy muzycznej i kulturalnej, międzynarodowy festiwal muzyki kameralnej Krzyżowa-Music, liczne projekty orkiestrowe oraz współpraca teatrów muzycznych tworzyły atrakcyjną i cenioną przestrzeń spotkania ponad granicami i historycznymi doświadczeniami.

Kultura stawała się dogodną przestrzenią rozmowy o trudnej historii: II wojnie światowej, ofiarach narodowego socjalizmu, wysiedleniach czy złożonych doświadczeniach pogranicza polsko-niemieckiego w XX w. W wielu przypadkach to właśnie artyści, pisarze, tłumacze, dziennikarze i historycy otwierali debatę tam, gdzie polityka napotykała bariery. Szerokim echem odbiły się zwłaszcza publikacje i projekty poświęcone historii oraz kulturowemu dziedzictwu dzisiejszej Polski zachodniej.

Wielu czytelników zdobyły książki Christiane Hoffmann, Magdaleny Grzebałkowskiej, Piotra Pytlakowskiego, Zbigniewa Rokity, Roswithy Schieb, Olgi Tokarczuk i Marcina Wiatra. Na szczególną uwagę zasługuje także wieloletni **projekt Joanny Mielewczyk „Kamienice",** poświęcony dziejom wrocławskich domów oraz pamięci ich dawnych niemieckich i nowych polskich mieszkańców, w tym przesiedleńców z dawnych ziem wschodnich II Rzeczypospolitej. Ostatnio uwagę czytelników zdobyła książka Karoliny Kuszyk „Poniemieckie", opisująca losy spuścizny materialnej przejętej przez polskich mieszkańców.

W przełamywaniu barier uczestniczyły media, np. transgraniczny magazyn telewizyjny „Kowalski i Schmidt". Popularnością cieszyła się polsko-niemiecka scena kabaretowa – zwłaszcza działalność Steffena Möllera, którego programy i książki w humorystyczny sposób przybliżały codzienność sąsiadów zza Odry. Pokazy w ramach corocznego Tygodnia Filmu Niemieckiego oraz prezentacje polskich produkcji podczas festiwalu filmPOLSKA w Berlinie tworzyły kolejną płaszczyznę poznawania się.

Symbolem takiego codziennego sąsiedztwa stały się również **„Ogrody polsko-niemieckie"** w warszawskim Parku Skaryszewskim, utworzone z okazji 25. rocznicy podpisania Traktatu. Niemieccy politycy, przedstawiciele firm i mieszkańcy wspólnie sadzili tam drzewa i pielęgnowali przestrzeń spotkania. Projekt ten nawiązywał do idei sąsiedztwa budowanego nie tylko przez ludzi wielkiej polityki, lecz także przez codzienną współpracę, akty solidarności i przyjaźnie łączące obywateli obu krajów.

Takie kwestie jak zwrot polskich dóbr kultury zrabowanych podczas wojny, asymetria w nauczaniu języka sąsiada czy spory wokół polityk pamięci ciągle jednak czekają na satysfakcjonujące rozwiązanie.

Mimo okresowych napięć politycznych, kultura, nauka i społeczne kontakty pozostają jednym z najtrwalszych osiągnięć Traktatu dobrosąsiedzkiego z 1991 roku.

Ogrody polsko-niemieckie w Parku Skaryszewskim
Źródło: fot. mat. prasowe Property Design